

John van Lierop

ARCHITECTUUR BOUWHISTORIE RESTAURATIE

Bussereind 2 & 3, Steensel
herstelplan 13-04-2021

algemene gegevens

Opdrachtnr.: 112

Objecten: Boerderij en Woonboerderij
 Adres: Bussereind 2- 3
 5024 AM Steensel

Gebruik/beheer: bewoond

Eigendom: Fam. T. Van der Aa
 Adres: Bussereind 2
 5024 AM Steensel

Telefoon: -
 E-mail: landbouwbedrijf.vanderaa@gmail.com

Eigendom: Fam. F. Van der Aa
 Adres: Bussereind 3
 5024 AM Steensel

Telefoon: -
 E-mail: favdaa@hetnet.com

Kadastrale gem.: -
 Sectie: -
 Kadastraal obj.: -
 Monumentnr.: geen

Opdrachtnemer: John van Lierop (architect / bouwhistoricus)
 JOHN VAN LIEROP
 architectuur | bouwhistorie | restauratie

Adres: Wilhelminapark 54
 5041 ED Tilburg

Telefoon: 06-54697524
 E-mail: info@johnvanlierop.com

Niets uit deze rapportage mag worden veeleelvoudigd en / of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van John van Lierop. Hiermee wordt verwezen naar het auteursrecht en copyright volgens de Nederlandse Wet.

Luchtfoto Steensel, Bussereind. Google Bing Maps 2021

Zicht over voorterrein op Bussereind 2 & 3 (rechts). De bomen voor het oudste woonhuis zijn nog aanwezig.

Het Bussereind is deels verhard en loopt als zandpad door in westelijke richting.

vraagstelling

Aansluitend aan de redengevende omschrijving door Monumentenhuis Brabant en de waardebeoordeling door bouwhistoricus Dick Zweers van de boerderijen Bussereind 2 en 3 te Steensel is door Provincie Noord Brabant aan de eigenaren, families Van der Aa, gevraagd een herstelplan op te stellen. In een dergelijk plan wordt voorgesteld om vanuit de cultuurhistorische of monumentale waarden van de boerderijen aanpassingen aan de straataanzichten en directe omgeving door te voeren die de cultuurhistorische waarden versterken. Die werkwijze moet uiteindelijk resulteren in een visueel aantrekkelijk en historisch 'correct' geheel waarin de beschreven monumentale waarden beter tot uitdrukking komen. In die staat zou splitsing van de boerderijen een optie zijn om de cultuurhistorische waarden in stand te houden.

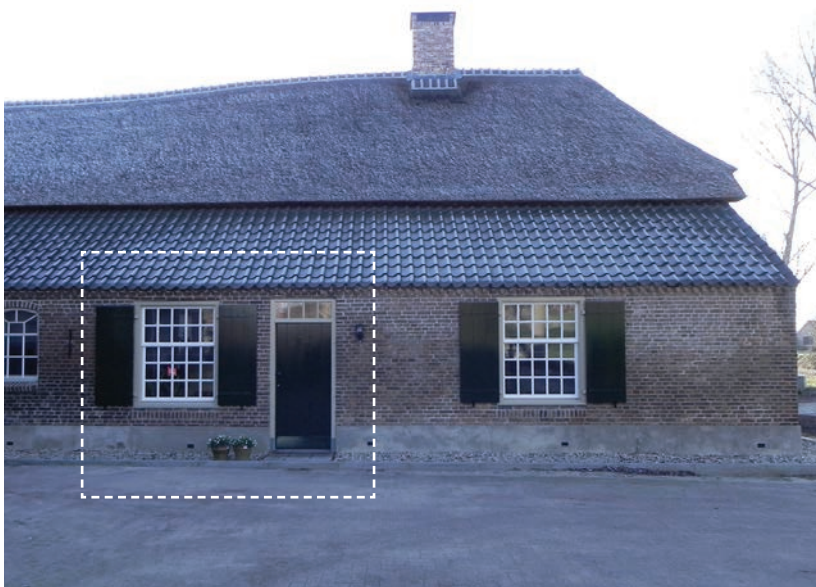
De specifieke bouwgeschiedenis van beide gebouwen is te lezen in de afzonderlijke rapportages van Monumentenhuis en Dick Zweers.

Bussereind 2 & 3 omstreeks 1930, mooi om te zien dat het woonhuis op het hoogste punt ligt.

Onze Lieve Vrouwe Munkerk voor en na de 'restauratie' in 1890 door architect Pierre Cuypers, Roermond.

Plaatselijke gevelreconstructie en reconstructie van venster en deurpartij, Burgstraat 7, Best.

historische correctie

Voorafgaand aan het ontwerpen van het plan hebben we onszelf de vraag gesteld wat nu 'historisch' gezien correct is. Sinds het ontstaan van de moderne monumentenzorg in de negentiende eeuw zijn we in onze beschaaftheid geneigd om stelselmatig 'terug' te restaureren naar een periode waarin een gebouw zich op zijn hoogtepunt of ongemoeide gaafheid bevond. Nu beseffen we dat er door die gedachte in de negentiende en twintigste eeuw veel waardevolle, maar veelal jongere, onderdelen verdwenen zijn en de gebouwen met minder tijdlagen door het leven gaan. De voorbeelden daarvan zijn talloos. Soms betreft het kerken of grotere kathedralen zoals de laat-romaanse maar in de barok verbouwde Munsterkerk van Roermond die door P. Cuypers tussen 1863 en 1890 volgens de neogotische principes 'gerestaureerd' werd en in de jaren '50 en '60 weer van zijn neogotische interieur ontdaan werd. Nu zijn we aan het herstel of veranderde uiterlijk gewend en slechts sommigen zien de bizarre geschiedenis van onderwerping aan mode en terugdraaien van bouwfasen. Op een even zo grote schaal zijn de Noord-Brabantse boerderijen volgens zelfde principes aangepakt. Vooral in de jaren '60 tot '80 zijn veel boerderijen, meestal door forenzen uit nabijgelegen steden, naar eigen inzicht en zonder al te veel onderzoek, verbouwd. Door de hulp van veel historisch geïnteresseerden en een grote stem vanuit welstandscommissies zijn die boerderijen, door gelijkaardige verbouwingen, in die drie decennia steeds meer op elkaar gaan lijken en moet er nu bij bouwhistorisch onderzoek steeds vaker geconcludeerd worden dat er bar weinig resteert van het monumentale dat ooit de reden was waarom de boerderijen van rechtswege werden beschermd. Nog maar een klein deel van de Brabantse boerderij-gebouwen maken onderdeel uit van een functionerende boerderij. De laatste categorie zou weleens de interessantste kunnen zijn omdat die boerderijen met de bedrijfsvoering meegegroeid zijn. Het nadeel daarvan is dat het nagenoeg altijd boerderijen betreft die minder tot onze verbeelding spreken. Enerzijds komt dat omdat in de gebouwen niet één maar meerdere, vaak jongere, bouwfasen zich presenteren en de doorontwikkelde boerderij niet aan een standaard-beeld voldoet. Daarnaast lijkt het voor velen moeilijk om de jongere boerderijen te beschermen omdat je de gebouwen gebouwd hebt zien worden. Het getuigt inmiddels van enige moed om ook de zeer jonge bouwkunst te beschermen. In meerdere steden worden inmiddels inventarisaties verricht om de kenmerkende gebouwen uit de jaren '90 van rechtswege te beschermen (Utrecht) of naast de solitaire monumentale boerderijen met hoge monumentwaarde vooral clusters of ensembles van boerderijen te beschermen (Tilburg). Beiden acties getuigen van een sterk gevoel voor toekomstperspectief.

Voorgevel Bussereind 3.

Voorgevel Bussereind 3, oostelijk deel, voormalige stal en schuur.

De analyse is opgebouwd vanuit de ervaring als restauratie-architect waarbij naast de monumentale waarde ook de karakteristieken van de agrarische gebouwen gerespecteerd worden en er oog is voor de visuele aspecten of waarden die door de architectuur of stedenbouwkundige ruimte bepaald worden. Als we de boerderijen Bussereind 2 en 3 bekijken kunnen we opmaken dat ze volgens twee gedachten doorgegroeid zijn.

Analyse Bussereind 3:

Bussereind 3 heeft een lange geschiedenis en is in feite het stamhuis van beide families Van der Aa die sinds hinderden jaren op deze plek boeren. Die boerderij zal voor velen in grote mate voldoen aan de typische kenmerken van een Brabantse of eerder Kempense langgevel-boerderij. De boerderij heeft een flink langgerekt dak, bakstenen gevels en vensters met kleine ruiten en luiken. Opvallend voor deze boerderij is de hoge gemetselde kopgevel aan de westzijde. In fysieke zin is vooral het stal- en schuurdeel door een verbouwing in de jaren '60 sterk gewijzigd. Bij die reconstructie heeft men die gebouwdelen integraal vervangen maar enigszins de oorspronkelijke plaats en vorm van de gevelopeningen gerespecteerd.

Vooraanzicht van Bussereind 3 in 1958

Voorgevel Bussereind 2, westelijk deel, woonhuis.

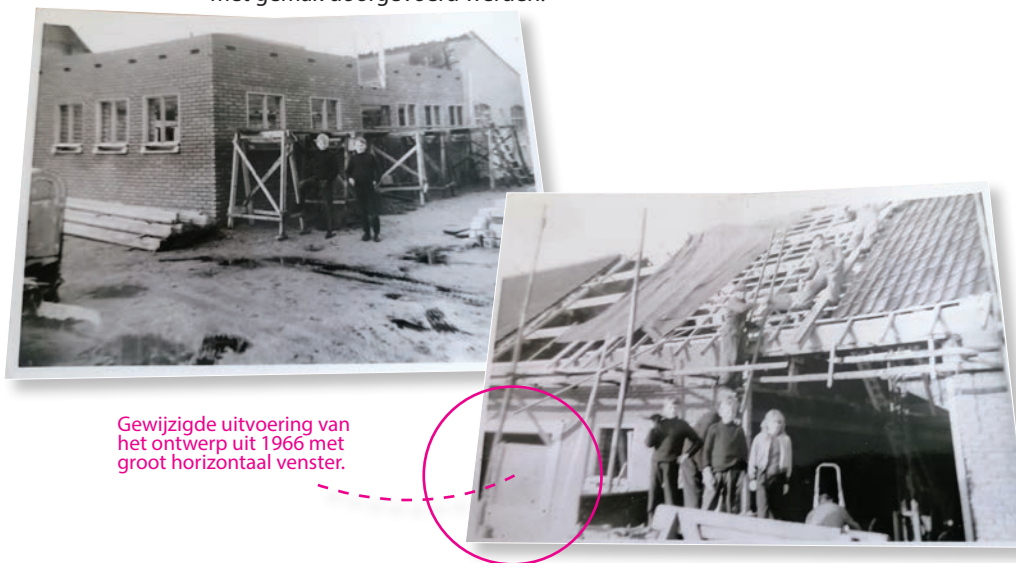
Voorgevel Bussereind 2, oostelijk deel, stal en schuur.

Analyse Bussereind 2:

Bussereind 2 is vanuit een ouder bijgebouw van huisnummer 3 pas in de jaren '50 van de vorige eeuw uitgegroeid tot a-typische langgevelboerderij. Op de foto van omstreeks 1930 lijkt de jongste schuur de eerste aanzet te zijn voor de volledige vernieuwing van de oude boerderij: vanuit de karakteristieke opbouw van de langgevelboerderij zou het stal en woonhuis waarschijnlijk aan de oostzijde worden aangebouwd.

Uit veel onderzoeken naar oudere boerderijen blijkt overigens dat afwisselende vernieuwing van woon- en bedrijfsdeel veel voorkwam, de uiterlijke verschillen werden bij voorkeur verhuld maar bleven veelal zichtbaar doordat het proces onvoltooid bleef. Mocht een van de gebouwdelen bewust bijzonderder zijn gemaakt dan het ander dan betreft dat doorgaans het woongedeelte. Mooie voorbeelden van dergelijke boerderijen zijn De Armenhoeve te Best en Den Eijngel te Lennisheuvel.

Na een stalbrand in 1966 heeft men bij Bussereind 2 in de gedachte van een typische langgevel-boerderij de gevels en het dak van het woonhuis doorgetrokken, in afwijking van het ontwerp dat de oude contour volgde). Door het hergebruik van de bewaarde delen ontstond er een relatief zeldzaam voorbeeld van een relatief jonge langgevel-boerderij in een periode waarin die typologie niet meer actueel was. Dat de boerderij een beperkte leeftijd had zorgde er waarschijnlijk voor dat modernere aanpassingen in de decennia daarna met gemak doorgevoerd werden.

Gewijzigde uitvoering van het ontwerp uit 1966 met groot horizontaal venster.

Foto's van de herbouw van de stal en schuur in 1966. Familiearchief

Voorgevel Bussereind 3, positieve en negatieve factoren.

Voorgevel Bussereind 3, positieve en negatieve factoren.

Visuele aantrekkelijkheid / positieve factoren versus storende of negatieve factoren:

Bij het herstel, of eerder aanpassen, van beide boerderijen kan het beste de meest typerende bouwperiode als leidraad genomen worden. Als men hier teveel 'teruggaat' naar oudere fasen gaat er (wederom) veel historisch materiaal verloren en ontstaat er hoogstwaarschijnlijk een te 'gemaakt' beeld dat wel voldoet aan een algemeen ideaal maar niet meer de eigenheid heeft van de bestaande agrarische gebouwen. Bekeken moet worden waardoor bij beide panden de aantrekkelijkheid bepaald wordt en wat de storende factoren zijn. Op die manier kan bepaald worden op welke onderdelen kracht bijgezet moet worden of waar delen ontkracht kunnen worden.

Positieve factoren:

Boerderij Bussereind 3 heeft een typische hoofdvorm waarin we een oudere Kempense langgevel-boerderij herkennen. De langere bouwgeschiedenis toont zich door diverse soorten metselwerk, dat eveneens een kenmerk is van de langzame groei van de oudere agrarische gebouwen. De echte oude gevels beperken zich tot de voor- en linker zijgevel van het woongedeelte. De relatief gesloten topgevel is het beste in tact.

Negatieve factoren:

Buiten de aantrekkelijke kenmerken van de typerende bouwperioden van deze twee boerderijen zijn er wel degelijk storende factoren aan te wijzen die de beide gebouwen op verschillende manieren treffen.

De authentieke hoofdvorm van Bussereind 3 is in tact, de oudere delen van het metselwerk zijn (opzet voegwerk na) intact. De vulling van de gevelopeningen, vensters en deuren, zijn allen reeds in gewijzigde vorm vernieuwd. Het kleurgebruik moet uit de jaren '60 of '70 afgeleid zijn. In de huidige staat sluit het kleurgebruik niet aan bij het oorspronkelijk sobere sfeer van het gebouw waarbij woon- en bedrijfsdeel zowel in detail en ook kleur van elkaar afwijken. Het nieuwste deel uit de jaren '70 kenmerkt zich door een diversiteit aan verschillende soorten gevelopeningen i.t.t. de oorspronkelijke gesloten en sobere gevels. Het gebouw is in de huidige staat door siertuinen en hoge begroeiing van de weg gescheiden en lijkt daardoor 'verstopt' te zijn. De diverse tuinrichtingen vlak voor de voorgevel verdelen de gevel waardoor het gebouw te weinig als één geheel te ervaren is en de koppeling met huisnummer 2 mist.

Voorgevel Bussereind 2, positieve en negatieve factoren.

Voorgevel Bussereind 2, positieve en negatieve factoren.

Visuele aantrekkelijkheid / positieve factoren:

De belangrijkste zichtbare en daarmee typerende bouwperiode voor Bussereind 2 is het jaren '50 beeld dat bepaald werd door de woning van de boerderij maar nu meer bepaald wordt door het jongere bedrijfsgedeelte uit 1966 waarvan de gevels nog niet aangepast zijn. In het vooraanzicht is het volume van een langgevel-boerderij zichtbaar, in de zijgevel zien we de asymmetrische contour van de boerderij die in de jaren '50 reeds aan de achterzijde uitgebreid was. De boerderij is naar 'de geest van de tijd' zeer sober uitgevoerd. In het bedrijfsdeel zijn de betonnen stalvensters en houten deuren gehandhaafd. Het voorterrein is leeg en straalt eenvoud uit.

Negatieve factoren:

Buiten de aantrekkelijke kenmerken van de typerende bouwperiodes van deze twee boerderijen zijn er wel degelijk storende factoren aan te wijzen die de beide gebouwen op verschillende manieren treffen.

De heldere hoofdvorm van Bussereind 2 is door de gewijzigde daklijn, waar een overstek aangebouwd is, aangetast. De fraaie details die bij de jaren '50 materialisering hoort werd bepaald door de kleine dakkapel, de voordeur en sobere maar fraaie woonhuisvenster met glas-in-lood. Die details zijn niet meer aanwezig. De oorspronkelijke dakkapel is door een andere op een afwijkende plaats en in een afwijkende vorm vervangen. Waarschijnlijk is gelijktijdig met de dakkapel en het overstek de voorgevel, ter hoogte van de voormalige stal, voorzien van een forse horizontale doorbraak. De overige vensters van het woonhuis sluiten door het afwijkend formaat en uitvoering in kunststof niet aan bij het sobere beeld dat door de gevels bepaald wordt. De huidige dakbedekking is minder passend dan de oude dakpannen die we nog op de archiefphoto's zien. De diepte van het voorterrein van de straat tot aan de gevel lijkt door het formaat uit verhouding ten opzichte van het gebouw.

herstel
doorgemetselde
topgevel met platte
rollaag, verwijderen
(schotel)antenne.

kopgevel en oude
delen van voorgevel
hervoegeen met
kalkhoudende
voegmortel,
kleur volgens
achterliggende
metselmortel.

kleurstelling
wijzigen

voordeurpartij
wijzigen

hagen verwijderen

Voorgevel Bussereind 3, aanpassingen.

Aanpassingen / middelen

De kenmerkende hoofdvorm van de boerderij kan verbeterd worden door de brede dakkapel zo aan te passen dat die minder aandacht naar zich toe trekt. De gemetselde topgevel kan zijn doorgemetselde beëindiging terugkrijgen. De muur is steens uitgevoerd, in kruisverband. De doorstekende topgevel is afgewerkt geweest met een platte rollaag. Ten gunste van de voorgevel kunnen de zijgevels versoberd of ontstoord worden.

De kopgevel van het woonhuis bezit nog een enkel oud kozijn op verdiepingniveau. De overige twee zijn later toegevoegd. Het vierruits venster is te afwijkend en kan dichtgemetseld worden of i.i.g. van de luiken ontdaan worden zodat de aandacht daarvan afgenomen wordt.

De kopgevel van het oostelijke woonhuis fungeert als voorgevel. Om die gevel meer met de boerderij in verband te brengen zou de gevel ontdaan kunnen worden van een 'teveel' aan detail zoals het 'weg' te schilderen van het strookvenster, in een afwijkende kleur die niet aan het historisch kleurgebruik refereert, en het aanassen van de kleurstelling van de kozijnen. Door de vensterluiken te verwijderen wordt het detail nog meer verminderd waardoor de de voorgevel meer aandacht krijgt.

dakkapel kleur
aanpassen

oostgevel
versoberen door
aanpassing van
kleurstelling
kozijnen

typen
gevelopeningen
verminderen
/ aanpassen,
schuurdeuren
herintroduceren,
kozijnen
'wegschilderen'.

hagen verwijderen

Voorgevel Bussereind 3, aanpassingen.

De voorgevel is voor meer dan de helft vernieuwd, het linker deel is aangepast doordat nieuwere vensters met afwijkend formaat en vormgeving (9-ruits i.p.v. 20-ruits vensters) en voordeurpartij, smaller en met ronde bovenhoeken, zonder bovenlicht en met afwijkende deur. Met het wederom vervangen of aanpassen van deze elementen kan de gevel opnieuw zijn historisch aanzicht terugkrijgen. Een sterk detail (op basis van de oude voorbeeld) kan met moderne techniek gecombineerd worden (zie voorbeeld Burgstraat 7, Best). De gevelopeningen van de oostelijke woning zouden met een paar fysieke aanpassingen, bijvoorbeeld het herintroduceren van de schuurdeuren en nieuwe sobere tuindeuren in de rechter getoogde gevelopening, meer kunnen refereren aan de oude situatie die we van oude foto's kennen. Een gewijzigd kleurgebruik kan opnieuw een balans brengen in het onderscheid tussen voormalig woon- en werkdeel.

Impressie van het gevelbeeld van het oude woonhuis van Bussereind 3 na gevel-reconstructie en plaatsing van nieuwe kozijnen en kleur-reconstructie. De dakkapel is hier in een n.t.b. schaduw tint weergegeven.

Resumé voorgestelde aanpassingen Bussereind 3

dakdetails:

- dakkapel aanpassen. Kleuraanpassing zorgt ervoor dat dit element minder aandacht naar zich toe trekt.

geveldetails:

- oostelijke kopgevel , kleuraanpassing van kozijnen en verwijderen van luiken
- aanpassen voorgevel door plaatsen van nieuwe vensters en voordeurpartij naar de exacte oude vorm. Onder vensters gemetselde rollagen aanbrengen.
- herinstructie van schuurdeuren en aanpassen van tuindeuren, versobering.
- aanpassen van kleurstelling naar de oude:
 - Donkergroen voor kozijnen, deuren en luiken (incl. gehengen)
 - Cementgrijs voor kozijnen van stalvensters (daardoor worden de ramen slanker)
 - Helder wit voor ramen van oude woonhuis en stalramen.
 - Nader te bepalen schaduw tint voor af te zwakken nieuwe elementen zoals het strookvenster onder het wolfseind en de dakkapel aan de straatzijde.

omgeving:

- voorterrein ontdoen van siertuinen, hagen en onlogisch geplaatste leilinden etc.
- stoepje voor oorspronkelijk woongedeelte t/m de eerste 'stal deur'.

Moderne glaspui achter schuurdeuren, Hilberink Bosch

detailreferenties Bussereind 3:

Voormalig café zaal restaurant De Vier Linden aan het Eykereind in Bergeijk heeft een doorgestoken kopgevel.

Donker geschilderd strookvenster onder wolfseind van boerderij Boomstraat 29, Gemonde. John van Lierop

De boerderij aan het Sengelsbroek te Asten-Heusden heeft doorstekende topgevels en een sober kleurgebruik in groen en wit.

Impressie / toekomstbeeld:

dakkapel vervangen door kleine reconstructie en bijplaatsen van dakvensters, dak aanhelen

verwijderen van dakoverstek

grote doorbraak vermaken tot 'stal deur'

reconstrueren van gevelopeningen van voorgevel

stoepje handhaven

Voorgevel Bussereind 2, aanpassingen.

bestaande gevels van schuur/stal aan publieke zijzijde respecteren (materiaal, vorm en uitstraling), doorbraken vermijden

Voorgevel Bussereind 2, aanpassingen.

Aanpassingen / middelen

De kenmerkende hoofdvorm van de boerderij kan verbeterd worden door de brede dakkapel te vervangen door een reconstructie van de kleinere maar fraai vormgegeven dakkapel die bij de architectuur uit de periode 1950-1960 aansluit. Sobere dakvensters kunnen worden bijgeplaatst om de lichttoetreding niet te laten verminderen. Door de dakoverstek te verwijderen ontstaat een herkenbare daklijn zonder onderbrekingen.

De voorgevel en rechter kopgevel wordt ter hoogte van het stal en schuurgedeelte door niets gestoord. De bestaande betonvensters en schuurdeuropeningen dienen te worden gehandhaafd. Door middel van moderne achterzetvensters kan er een comfortabel binnenklimaat gecreëerd worden. De gevel is ter plaatse van het woonhuis en de overgang naar het bedrijfsdeel flink aangepast. De vensters en deurpartij van het woonhuis kunnen door de heldere archiefphoto en los gevonden restanten van de vensters prima naar de oude staat gereconstrueerd worden. Het omringende metselwerk kan onzichtbaar 'ontstoord' worden zodat de ingreep nauwelijks zichtbaar is (mits er gebruik wordt gemaakt van een gevelrestauratie-bedrijf). Een goede referentie is de woning Dr. Feijstraat 32 te Oirschot (arch. Edmond Nijsten 1947). De forse doorbraak in het midden van de gevel zit op een plaats waar we met aanpassingen een dubbele stal deur in kunnen herkennen. Het gecementeerde kader kan deels verwijderd worden. Een gewijzigd kleurgebruik zou moeten aansluiten bij de sobere jaren 1950-'60.

In de linker kopgevel van het woonhuis zijn de oude formaten vande gevelopeningen gehandhaafd, enkel het kleinste venstertje is later ingebracht en kan eenvoudig gedicht worden. Aansluitend aan de voorgevel kunnen de kozijnen vervangen worden. (In visuele zin is dit minder noodzakelijk dan de vensters in de voorgevel).

Vooraanzicht van Bussereind 2 na 1950.

Resumé voorgestelde aanpassingen Bussereind 2

dakdetails:

- grote brede dakkapel verwijderen, kleinere dakkapel boven voordeur reconstrueren naar oud voorbeeld, evt. dakvensters bijplaatsen.
- overstek verwijderen

geveldetails:

- aanpassen gevelopeningen in voorgevel van woonhuis door herinstructie van woonhuisvensters en deurpartij met getoogd kalf en bovenlicht met schuine roeden. Omringende metselwerk aanhalen naar bestaande metselwerk.
- naar beneden toe doorbreken van centrale doorbraak en cementkader (vertikale delen) wegbreken, metselwerk herstellen. Latei betongrijs schilderen.
- dichtmetselen van klein venster in westelijke kopgevel.
- plaatsen zinken mastgoot met standleiding op scheiding van oorspronkelijke woonhuis en bedrijfsgeboude.
- aanpassen van kleurstelling naar de kleurstelling pasen bij de jaren 1950-'60:
 - Blank gelakte voordeur.
 - 'Ivoor' (crema-wit) voor kozijnen en ramen (geen onderscheid tussen die onderdelen)
 - Groen voor staldeuren (incl. gehengen). Voor de samenhang met nr. 3 kan het een idee zijn om de zelfde kleur groen te gebruiken
 - Nader te bepalen schaduwint voor vulling van grote schuurdeuropening en vulling van rote doorbraak midden in de gevel.

omgeving:

- sierlijke tegelstoep voor voorgevel van oude woning handhaven.
- eenvoud van voorterrein handhaven.

Voorgevel Bussereind 32, voor en na (rechts). De gevels zijn ontstoord en de vensters en deurpartij zijn gereconstrueerd. John van Lierop.

De oude boerderij De Kuilen in Eerde heeft vernieuwde venters en een jaren '50 kleurbeeld met eenduidig wit kozijn- en raamwerk, een blanke deur als accent en helder-groene staldeuren..

Ook een kleine boerderij in St. Anthonis heeft (had) een jaren '50 kleurbeeld met eenduidig wit kozijn- en raamwerk, een blanke deur als accent en helder-groene staldeuren en in dit geval luiken.

detail-referenties Bussereind 2:

Boerderij Driehoek 21 te Oostelbeers heeft een vergelijkbare entreepartij.

Boerderij Walikerplein 4 te Riethoven (voor verbouwing) met een staldeur onder betonlatei.

Impressie / toekomstbeeld:

John van Lierop

ARCHITECTUUR BOUWHISTORIE RESTAURATIE

info@johnvanlierop.com | www.johnvanlierop.com
06 5469 7524 | Jan Heijnsstraat 29 | 5041 GB Tilburg